

ÖZEL SAYI: 16

HECE

ISSN 1301-210X

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL: 12 SAYI: 138/139/140 HAZİRAN / TEMMUZ / AĞUSTOS 2008

DÜĞÜNCEDE, EDEBİYATTA, SANATTA
MODERNİZMDEN
POSTMODERNİZME
ÖZEL SAYISI

138/139/140

HECE
Y Y I L L I

HECE
Y I K İ Y İ T F O S

ÖZEL SAYI: 16

HECE

ISSN: 1303-2192

ATILIK BÖNİTAT DERGİSİ YIL: 12 SAYI: 138/139/140 HAZİRAN / TEMMUZ / AĞUSTOS 2008

DÜŞÜNCEDE, EDEBİYATTA, SANATTA
MODERNİZMDEN
POSTMODERNİZME
ÖZEL SAYISI

138/139/140

HECE ÖZEL SAYILARI

- 1- Türk Öykücülüğü
- 2- Türk Şiiri
- 3- Ahmet Hamdi Tanpınar
- 4- Türk Romanı
- 5- Diriliş ve Sezai Karakoç
- 6- Eleştiri
- 7- Edebiyat ve Nuri Pakdil
- 8- Hayat/Edebiyat/Siyaset
- 9- Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek
- 10- Çocuk Edebiyatı
- 11- Hareket ve Nurettin Topçu
- 12- Mektup
- 13- Nâzım Hikmet
- 14- Cahit Zarifoğlu
- 15- Mehmet Âkif Ersoy

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ
ISSN 1301-210X

YIL: 12 SAYI: 138-139-140

I. Basım: HAZİRAN 2008
(Her ayın birinde yayımlanır.)

Yayın Türü: Yerel Süreli

Hece Yayıncılık Ltd.fiti. Adına
Sahibi: Ö. Faruk Ergezen

Yazı İşleri Müdürü: İbrahim Çelik

Yayın Yönetmeni: Hüseyin Su

Yönetim Yeri
Konur Sk. No: 39/1
Kızılay/Ankara

Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara

Tel: (312) 419 69 13 Fax: (312) 419 69 14

İnternet Adresi: www.hece.com.tr
e-mail: hecedergi@yahoo.com
hece@hece.com.tr

Dizgi-Düzeltili: Hece

Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Kapak: Sarakusta web: sarakusta.com

Baskı: Öncü Basımevi Tel: 384 31 20
K. Karabekir Cad. Ali Kabakçı İş Hamı No: 85/2
İskitler/ANKARA

2008 Yılı Abone Bedeli:
Yıllık: 90 YTL.
Kurumlar İçin: 200 YTL.
Yurt Dışı: 150 Euro

Posta Çeki: 149582
Hece Basın Yayın Ltd.fiti.

Gelen yazılar yayınlansa da yayınlanmasa da geri
verilmez. İlkelerimize uymayan ilânlar alınmaz.

Baskı Tarihi: 31.05.2008

Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta Modernizmden Postmodernizme 5

Hasan Aycin/Çizgi 7

I. BÖLÜM: DÜŞÜNSEL, FELSEFİ ARKAPLÂN (8-277)

- Yasin Aktay/Kavramsal Açından Modernizm ve Postmodernizm'e Bakmak** 8
- Hakan Poyraz/Modernitenin İki Efendisi: Descartes ve Bacon** 17
- İşık Yanar/Postmodernizm: Doğuşu, Etkisi ve Sınırları** 26
- Mustafa Aydın/Postmodernizm ve Eleştirisi** 34
- Cevat Özyurt/Özgürleşme ve Özdeşleşme Arasında Öznenin Direnişi...** 47
- Necdet Subaşı/Bir Darbeye Ad Koymak ya da Postmodern Darbe** 55
- Milay Köktürk/Zaman Algısının Değişimi ve Tarihselci Söylemler Üzerine** 66
- Alev Erkilet/Postmodernizmin Fırsatları ve Açmazları: Kime Göre, Kimin İçin?** 82
- Vefa Taşdelen/Hermeneutik ve Postmodernizm** 89
- Kadir Canatan/Modernizm ve Postmodernizm Perspektifinden Toplumsal Değişme** 110
- Ali Emre/Gelenekçilik ile Modernlik Tartışmalarında Sentez Arayışları...** 120
- Kenan Çağan/Sosyal Bilimler ve Postmodernizm** 129
- Recep Duran/Postmodernizm Bir Düşünce Okulu mudur?** 142
- Veli Urhan/Postmodernizm ve Kişilik** 152
- Murat Erol/"Yaşamıyormuş Gibi Yaşamak" ya da Postmodern Hayat Tarzı** 158
- Mustafa Karaosmanoğlu/Durumdan İzme Postmodern** 169
- Cemal İakar/Milliyetçiliğin İnşası Olarak: Millilik** 182
- Yunus Balcı/Modern'den Postmoderne Türk Romanının Jakoben Aydınları** 187
- Ercan Yıldırım/Paradigmayı Yenilemek, Değiştirmek, Terketmek Sürecinde...** 196
- İbrahim Gürses/Modernizm, Postmodernizm ve Hipermodernizm Üçgeninde Ahlak** 224
- Abdurrahim Karadeniz/Modernizmden Postmodernizme Gençlik ve Gelecek Kurgusu** 227
- Ertuğrul Aydın/Bir Kaçış Olarak Modern ve Postmodern Tavrı** 233
- Aydın Aktay/Bir Yorum Mektebi: Oryantalizm** 236
- Firdevs Canbaz/İmkânları ve Sorunlarıyla Postmodern Feminizm** 245
- Ahmet Oktay/Postmodern'den Popüler'e Destek** 253
- Mehmet Ali Aydemir/Modern ve Postmodern Zamanlarda Tüketim Kültürü** 255
- Ihab Hassan/"Bir Postmodernizm Kavramına Doğru"** 267

II. BÖLÜM: EDEBİYAT (278-545)

- Selahattin İpek/Batılılaşma, Modernleşme ve Edebiyat: Hayat ve Tipler** 278
- Hayriye Ünal/Postmodern Stratejiler ve Yöntem Sorunu Üzerine** 286
- İbrahim Sağık/Modern/Postmodern Öykü ve Romanda Anlatıcının Değişimi ve İşlevi** 297
- Mehmet Narlı/Postmodern Romanda Modern Gerçekliğin Yitimi** 311
- M. Murat Özkul/Post-Modern Dönemde Roman ve Nitelikleri** 322
- Yıldız Ecevit/Postmodern Türk Romanında Osmanlıca Kullanımı** 333
- S. Dilek Yalçın/1980 Sonrası Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları** 343
- Yavuz Demir/Üst(ü)Kurmaca A(n)L(a)Tı Roman** 357
- Diñcer Ateş/Modernden Postmodern Anlatılara Uzanan Yolculuğunda...** 360
- Oğuzhan Karaburğul/Postmodern Anlatılarda Zaman** 363
- Bekir İakar Konyalı/Büyük Anlatılar ve Postmodern Durum** 368
- Necip Tosun/Postmodern Öykü ve Türk Öyküsünde Postmodernizmin Etkileri** 374
- İshak Yetiş/Türk Öykücülüğünde Postmodernizmin İzleri** 389
- Celâl Fedai/Tekmeden Çok Çifte: fiir Sanatı, Modernizm ve Postmodernizm...** 395
- Dursun Ali Tökel/Bir Modern Var-Olan ya da Ebedi fimdi Olarak Divan fiiri** 401
- Ali K. Metin/Türk fiirinde Postmodern Yükselteler** 415
- İbrahim Köktürk/Modern ve Postmodern Kavramlarından Halk fiirine Bakmak** 439
- Gönül Utku/Kayıp Kilit** 450

Necati Mert/Postmodern ve Okur	454
Atiye Gülfer Kaymak/Yazarın Canına 'Okur', Yazar Olsa Kaç 'Yazar'?...	459
Hilmi Uçan/J. Derrida ve Dil Bağlamında Postmodernizm	467
Metin Tavukçuoğlu/Modernliğin Zaferi ve Hezimet: Dil	489
Aysun Aslaner/Kılavuzu Postmodernizm Olanın Burnu Belirsizlikten Kurtulmaz	499
Kadir Can Dilber/Postmodernizm ve Yeni Adlandırmalar	505
Ali Galip Yener/Modernizmden Postmodernizme Edebi Eleştiri Meselesi	516
Salih Nurdağ/Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Edebiyat Dergileri	523
Ihab Hassan/Postmodernizm Parakritik Bir Bibliyografya	532

III. SANAT, MİMARİ, RESİM, SİNEMA, TİYATRO, TV... (546-615)

Hasanali Yıldırım/Modernizm: Hayalin Perdetanımsızlığı	546
Akif Emre/Postmodern Mimari Bir Alternatif Olabilir mi?	553
Köksal Alver/Mekân Tartışmaları ve Değişen Mekân Algısı	557
Sevgi Soylu Koyuncu/Halesini Yitiren Sanat/Postmodernizm	571
Gül Ebru Turna/Türk Tiyatrosunda Modernleşme ve Modernizm Üzerine	576
Rıdvan fientürk/Modern Entropi ve Film	585
Azra Yetiş/Postmodern Sinema ve Tarantino	596
Cafer Özgül/Televizyon Günleri	599
Mehmet Harmancı/Moderniteden Postmoderniteye Türk Müziğinin Serencamı	611

IV. BÖLÜM: SORUŞTURMA (616-655)

Atasoy Müftüoğlu/Tamamlanmamış Bütünlükler	616
Talât Sait Halman/Post-Post-Modernizm	618
İsmet Emre/	620
İskender Savaşır/	624
Abdullah fievki/Moderniteden Postmoderniteye Güdülenen Toplum	626
Ali Akay/	630
Müge İplikçi/Modernizm	634
Ömer Lekesiz/Boğulurken Bir Küçük Edinmek	636
Hüseyin Atlansoy/Postmodernizm: Öldüğünü Hatırlarsan(!) Yaşarsın	638
Ömer Aksay/Yok Modernizmden Halâs Artık Başımıza Oldu Postmodernizm...	639
Hilmi Yavuz/Oryantalizm ve Aydınlar	641
Mustafa fierif Onaran/Postmodernizm Açık Bir Yol mu?	643
Ömer Faruk Dönmez/Adı: Mazlum/Soyadı: Türk	645
Mehmet H. Maraşhoğlu/Diyalojizm ve Postmodernizm	647
Zeynep Sayın/	650
Robert D. Vivian/Postmodernizm Üzerine Bir Denemedir	651

V. BÖLÜM: KAYNAKÇA (656-736)

Yusuf Turan Günaydın/Modernizm/Postmodernizm Bibliyografyası	656
A. Yazılar	657
B. Kitaplar	708
C. Kitaplarda Bölümler	720
D. Röportaj, Soruşturma ve Açıkoturumlar	727
E. Özel Sayılar	730
F. Dosyalar	730
G. Tezler	730

Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta
MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME

Modernizm kavramıyla *Postmodernizm* kavramının varoluş sebepleriyle tarihi ve toplumsal arka planları elbette Batılı. Ancak bu kavramlara değin ulaşan bilgi birikimiyle yaşantı deneyiminin, felsefi ve düşünsel kökenleri, her ne kadar coğrafyamızda doğmamış ve bu kavramların varoluşsal durumlarına coğrafyamızla kültür dünyamız katkı yapmamışsa da 19. yüzyıldan itibaren eklemlemeye, bir parçası hâline gelmeye çalıştığımız, başka bir deyişle ‘can attığımız’ ana karanın algı biçimleri olmalarından ötürü bu kavramlar bizi, iki yüzyılı aşkın bir süreden beri derinden etkiledi. Çünkü bu paradigmlar, öncelikle doğdukları ana karanın insanını, toplumunu, coğrafyasını derinden etkilemiş, âdetla belirlemiş ve nihayet Yeniçağın başından itibaren bütün dünyayla birlikte kültürümüzü, düşüncemizi kısaca bütünlüğümüzü derinden sarsmaya başlamıştır. İlk sarsıntıyı “Bundan böyle gavura ‘gavur’ denilmeyecek!” ironisiyle karşılayan insanımız, bu etkilenme ve eklemleme sürecinin sonunu da henüz görebilmiş değil.

Kavramsal olarak ‘karşı’lıktan beslendiği hâlde, kendi düşünüş biçimi söz konusu olduğunda ‘karşı’(t)lığa asla tahammül edemeyen Modernizm, bir ideoloji, bir ‘izm’ olarak doğduğu topraklarda birbirine karşıtmış gibi görünen iki değer dizgesiyle dünyayı algılama, yorumlama dikkati geliştirmiş; en önemlisi de iki büyük Paylaşım Savaşı’yla insanlığa bitimsiz acılar yaşatmıştır. Evreni tek bir bakma noktasından/perspektiften görmeye, algılamaya üstelik bu görme noktasını da tepeden inmesi, totaliter bir hoşgörüsüzlükle herkese dayatan, merkezileştiren Modernizm, her şeye karşın evrensel bir denetlenemezliğe kavuşmuş, küresel anamalcı sermayeyle birlikte evrimini son aşamasına değin sürdürmüştür.

Modernizm, İkinci Paylaşım Savaşı’yla –her ne kadar tam tersini savunanlar varsa da– *Postmoderniz*’e evrilir. Bu evrilme süreci de yine ‘karşı’lıktan beslenir. Bazılarına göre ‘Tarihin sonu’ olan bu süreç, her türlü ‘bilgi’ ve ‘değer’in karşısında, *ânın* ve *hazzın* egemenliğiyle, *kaosla* bekli de selefenden daha yıkıcı boyutlara taşıyacak...

* * *

HECE dergisi, on altıncı özel sayısını daha önceki özel sayılarının birikim ve perspektifiyle büyütecini, ‘gavur’ dememeye karar verdiğimiz günden ‘tütün yasakları’nın yürürlüğe girdiği 19 Mayıs 2008’e değin bizi; *Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta* derinden etkileyen *Modernizmden Postmodernizme* çeviriyor.

Aslında aydınlarımızın, entelektüellerimizin, sanat ve edebiyatçılarımızın bugüne gelene değin farklı bağlamlarda çok tartıştığı *Batı Olgusu* bu özel sayıda, önceki tartışma bağlamlarından çok daha değişik, çok daha köklü bir bağlamda irdelenme zemini buluyor. Ancak *HECE*, *Batı Olgusu*’nu böylesine ansiklopedik bir özel sayı hacminde, *Modernizm/Postmodernizm* bağlamıyla tartışmanın bu alandaki sorunları: *I. Düşünsel, Felsefi Arkâplan II. Edebiyat III. Sanat, Mimari, Resim IV. Sinema, Ti-*

yatro ve Tv. olmak üzere dört ana başlık altında inceledikten sonra V. Bölümde, konuyla ilgili geniş bir *Soruşturma*'ya yer verip bir de *Kaynakça* hazırlayarak altı bölümde konuyu hülasa ederek çözümleyeceğini, bu alandaki bütün açmazlarımıza teklifler getireceğini iddia ediyor değil. Daha önce yayımlanan on beş özel sayıda olduğu gibi bu özel sayıyla da *HECE*, devraldığı ve ait olduğu düşünce, kültür, sanat ve edebiyat mirasını geliştirmeyi; siyasal, kültürel, sanatsal duruşumuzun daha iyi, daha dolaysız kavranmasına katkı yapmayı amaçlıyor. Kısaca söylemek gerekirse sorumluluğunu yerine getiriyor. Bu sorumluluk bilincinin on iki yıldan beri 138. kez aylık; on altı kez de özel sayı hacminde somutlaşmasının herhangi bir karşılık bulup bulmadığı *HECE* dergisini doğrudan ilgilendirmiyor. Ancak dergi, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da sorumluluğunu daha iyi yerine getirmek için bütün birikimini seferber edecek; her türlü öneriyle gönül, fikir, düşünce, yazı katkısıyla eleştirel katkılara açık olacaktır. Yine amatör ruhumuzu koruyarak profesyonelle ürünler vermeye devam edeceğiz.

* * *

HECE'nin devamlılığı, artık gelenekselleşen her yıl iki özel sayıyla 2009 yılında da sürecek: On altıncı özel sayımızın yayına hazırlandığı günlerde planlamasını bitirdiğimiz, Türk edebiyat ve düşüncesinin yönelimlerini belirleyen kişiliklerden birini konu edinen özel sayılarımızın dokuzuncusu; *Bozgunda Bir Fetih Düşü: Yahya Kemal Özel Sayısı*, on yedinci özel sayımız olarak 01. 01. 2009'da yayımlanacak.

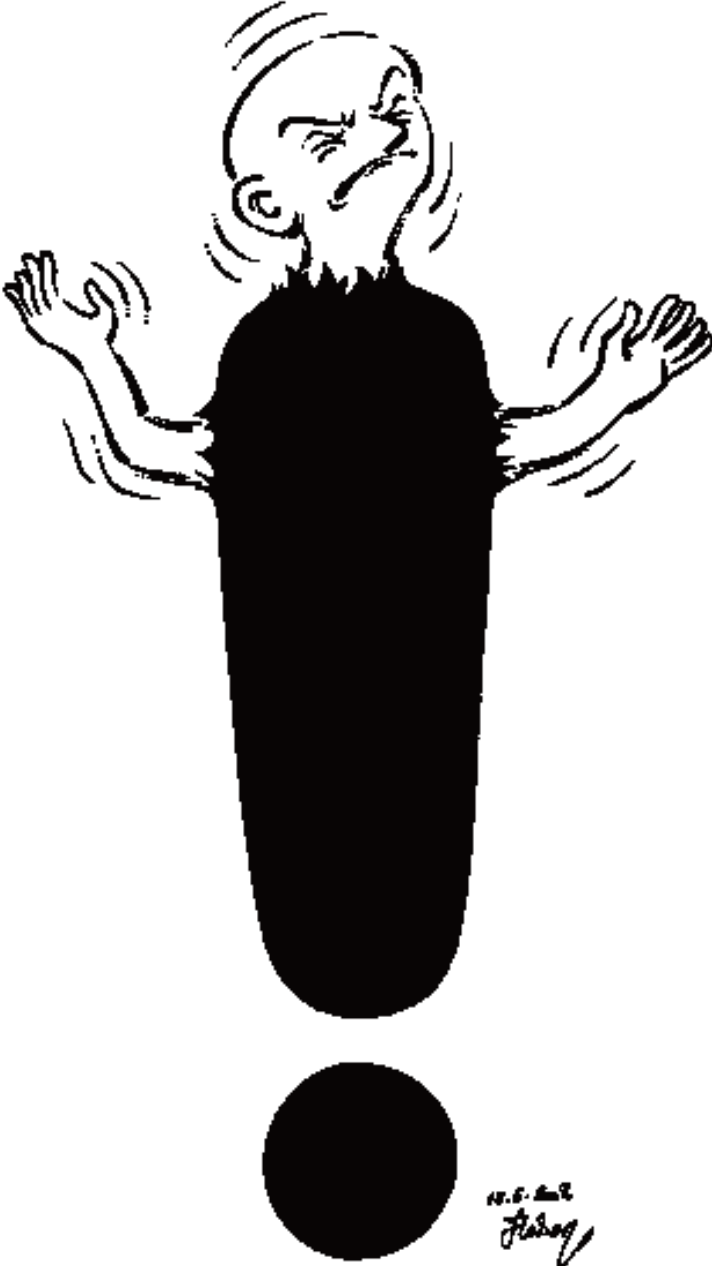
Burada 01.01. 2008'de yayımladığımız, *Karakter Âbidesi ve Bir Çılgılık Olarak Mehmet Âkif Özel Sayısı*'nın kısa bir süre sonra tükenmesinden dolayı okurlarımıza teşekkür etmeyi bir borç biliriz. Baştan sona bir kez daha gözden geçirip elimize geçen son bir mektup ve kaynakçasını güncelleyerek ikinci baskısını yaptığımız bu özel sayının, şairin adına ve mirasına yakışır bir sayı olduğundan dolayı kıvanç duyduğumuzu bir kez daha yinelemeliyiz.

* * *

HECE dergisinin 138/139/140. sayısı, aynı zamanda özel sayılarımızın on altıncısının planlanma ve tasarım aşamasındaki katkılarından dolayı fiaban Sağlık, Cemal İakar, Necip Tosun'a, Amerika'dan soruşturmaya katılan akademisyen ve romancı Robert D. Vivian'a, kaynakçasını yine büyük bir özveriyle hazırlayan Yusuf Turan Günaydın'a ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Verdikleri sözde durmayıp yazılarını yazmayan ve sorumluluklarını yerine getirmeyen Şerif Aktaş, Erdal Çakır, Yücel Bulut ve Faruk Deniz'in programımızı deldiklerini de okurlarımızın bilmesini isteriz.

Yeni sayılarımızda, özel sayılarımızda buluşmak dileğiyle...

ÇIZGI

YASİN AKTAY

KAVRAMSAL AÇIDAN MODERNİZM VE POSTMODERNİZM'E BAKMAK

Modernizm sanat ve edebiyat alanında çok farklı bir tarihe sahip olsa da dünyada sanayi devrimiyle birlikte hareketlenen büyük toplumsal değişime eşlik eden zihniyetin tamamı için kullanılabilen bir terimdir. Sanat, mimari ve edebiyat alanında ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren adından söz ettirmeye başlayan akım, yirminci yüzyılın da en azından birinci yarısında hakim paradigmayı isimlendirmiştir.

Modernizm kelime anlamıyla Latince *şimdiyi* ifade eden *modernus* kelimesinden türemesi dolayısıyla ilk planda geçmişe karşı şimdiki zamanın yüceltilmesini ifade etmektedir. Şimdiki zamanın yüceltilmesi aslında her zaman geçerli olmuş bir tutumdur, ancak belki ilk defa modern çağda “şimdi”ye bütün alanlarda kitlesel anlamda ideolojik bir önem atfedilmiş olmaktadır. Bu kitlesel değerın sanayi toplumunun yarattığı hızlı değişim etkisi boyutuyla geçmişten, gelenekten, geleneksel olan her şeyden trajik bir kopuşu ifade ettiğini de kaydetmek gerekir.

Modernizm bir akım olarak bu çağda, bu çağın gereklerine uygun olarak ortaya çıkan değişimin onaylanması, kutsanması veya yüceltilmesi anlamına mı geliyor? Aslında özellikle edebiyat alanında bu kaçınılmaz bir tutum değildir. Modern dünyanın bütün çelişkilerini, gerilimlerini veya genel anlamda tecrübesini yaşayan insanların yaptıkları edebiyat modernizm olarak değerlendirilebilir. Oysa bu edebiyatı yapan pekâlâ modern dünyanın bu hallerinden memnuniyetsizliğini de ifade edebilir. Nietzsche, örneğin, bir tasnife göre modernist edebiyatın en büyük ismi sayılabilse de modernizmin bütün felsefi köklerini, modernizmin bütün toplumsal ve tarihsel sonuçlarını nihilizme varan radikal bir biçimde eleştiren kişidir de. Bugün Nietzsche'nin felsefe ve edebiyat literatürüne yaptığı katkılar, aynı zamanda modernizmin bir reddi veya ötesi/aşımı olarak da anlaşılan postmodern literatürün de referans kaynağıdır. Bu yanıyla modernizm sadece modern dünyada ortaya çıkmış her şeye mümince bağlanan bir doktrin değil, aynı zamanda bu dönemin ruhuna uygun veya bu ruha bir cevap olarak ortaya çıkmış her türlü tepkiyi de kapsayan bir kavram olmuştur.

Dostoyevski'yi romanlarında modern dünyanın bütün boyutlarıyla hissedildiği kent ortamında ortaya çıkan bireyin bütün sıkıntılarını, ruh hallerini, tipolojilerini, insan çeşitlemelerini ve genel anlamda insanın trajedisini ele alan yanlarıyla, modernist romanın en önemli isimlerinden biri olarak almak mümkündür. Ancak Dostoyevski'yi aynı zamanda yansıttığı tiplerin tüm rahatsızlıklarını da eş zamanlı olarak hisseden rahatsız biri olarak da görmek mümkündür. Kuşkusuz onu modernist edebiyatın önemli isimlerinden biri kılan yanı sadece bundan ibaret de değildir. Roma-

nındaki hikaye, kahraman, mekan anlatım teknikleri itibariyle de ortaya koyduğu formlar/biçimler modern romanın sınırlarını da çizmiştir. Ama bu belirleyicilik bile modernistliği yine adına modern denilen bir dönemle eşzamanlı olmasından kaynaklanıyor. Aynı şekilde Max Weber’i yahut Georg Simmel’i de aynı trajedinin sosyolojisini gerçekleştiren isimler olarak görmenin yanında modern dünyanın insanı içine tıktığı “demir kafes”i veya yoğun çatışma alanlarını işaret eden modernist sosyologlar olarak kabul etmek de mümkündür.

Modernizm bugün üzerinde neredeyse hiç tartışma kabul etmeden kendini izah eden açık ve net bir kavram gibi düşünülmektedir. Oysa kavramın sınırlarını belirleme konusunda izah edilmesi gereken birçok yanlar bulunmaktadır. Zaten bu yönüyle de kavram sıklıkla tartışmaların konusu olmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri belki de kavramın tanımladığı tarihsel dönem ve toplumsal yapının dört yüz yıl öncesine ait olmasına karşın kavramın ancak söz konusu dönemin son anlarında gündeme getirilmiş olmasıdır. Bugün modernizm düşüncesini aydınlanmaya veya sanayi devriminin başladığı onyedinci yüzyılın başlarına kadar giden bir değişimin felsefi köklerine, zihniyet referanslarına bir bağlılık olarak da düşünebiliriz.

Diyebiliriz ki, özellikle sanatta veya sosyolojide modernist sayılabilmek için modernliğe özgü bir itikada bağlı olmak gerekmiyor. Ancak bu noktada durmak bir nebze kafa karıştırabilir. Çünkü özellikle felsefede ve sosyolojide postmodernizmin veya anti-modernizmin ortaya çıkması ve bunların biraz daha kendi sınırlarını çizmeyi başarmalarıyla birlikte modernizm tam da bu temyiz edilen anlamıyla kristalleşmiş oluyor. Çünkü modernizm bu durumda sadece modern durumun gerektirdiği itikatlarla bağlı kalmanın adına indirgenebilir.

Modernizm genellikle modernlik veya modernleşme gibi iki kavramla birlikte kullanıldığında, gramatik olarak birincisinin belli bir durumu, ikincisinin de bu duruma doğru bir toplumsal değişim sürecini ifade ettiği anlaşılır. Bu durumda modernizmi felsefi bir tutum olarak anlamak daha kolay olabilir. Basitçe, modern bir durumda yaşayabilirsiniz, hatta modernliğin bir tanımı dolayısıyla zaten böyle bir durumda yaşamaktan hiçbir şekilde kaçınmazsınız, buna mukabil modernist olmaya bilirsiniz. Söz konusu ettiğimiz tanım modernliğin son iki-üç yüzyıldır bu dünyanın yaşamakta olduğu çağı ifade etmek üzere kullanımımızdır. Modernlik yaşadığımız çağın neredeyse tamamını ifade ediyorsa ona karşı çıkmanın varoluşsal bir imkânı da yok demektir. Yaşadığımız çağın özellikleri her ne ise bu özellikler aynı zamanda modernlik denilen şeyin kapsamını da belirlemiş olacaktır. O yüzden bu çağda ortaya çıkan değişimlerin aşındırdığı, yok ettiği bütün değerlerin, kurumların korunmasını dolayısıyla değişime karşı koymayı ifade eden muhafazakârlık bile ontolojisi dolayısıyla modern olmaktan kurtulamaz. Zaten muhafazakâr düşüncüyü veya tavrı çözümlenler onun modern karakterine göndermede bulunmaktan geri duramıyorlar.

Bu durumda modernizm bu çağın ruhuna uygun sanat, bilgi, tavır, tutum ve sair

varoluşsal momentlerin kendiliğinden adı olarak alternatifi de olmayan bir zihniyet dünyasına dönüşür. Oysa modernizm tam olarak böyle bir şey değildir. Modern dünyada mümkün başka birçok tutuma veya varoluşa karşılık bu çağın ruhuna münhasıran yakıştırılan belli bazı tavır ve tutumların yüceltilmesini (sublimation) kapsıyor. Bu da özellikle ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar hümanizm, ilerlemecilik, bir ölçüde akılcılık ve deneycilik arasındaki gerilime karşılık gelen bir tutumu ifade ediyor.

Bu durumda sanayileşmenin ve buna bağlı kentleşmenin tarihi olarak görülebilecek son üç yüzyıl içinde kuşkusuz sadece modernizme bağlanan hümanizm, ilerlemecilik gibi düşünce ve tavırlar görülmüş değildir. Yanı sıra başka birçok düşünce ve akım da ortaya çıkmıştır, ama hepsi sadece bu çağda yaşanmış olmaları dolayısıyla bir yandan modern sayılabilirken, diğer yandan modernizm sadece modern dünyada belli bazı tutumları bu çağa uygun gören bir zihniyetin adı sayılmış böylece geriye kalanların da çağ-dışı diye nitelenmesi mümkün olmuştur.

Bu çerçevede modernlik ile modernizmin kullanımındaki bu karışıklığı aşarak ilerlemek gerekirse, *modernlik* bir anlamda son üç yüzyıldır Avrupa'da başlayarak bütün dünyayı etkisi altına alan ve sanayileşmenin ilk itici gücünü oluşturduğu bir büyük dönüşümün adıdır. *Modernizm* ise bu büyük dönüşümün sonucunda ortaya çıkan durumu kutsayan, bu dönüşümün yine kutsanan belli bir zihniyet biçimine mal edilerek bu duruma uygunluğu iddia eden bir söylem biçimidir.

Son üç yüz yıl içinde yaşanan sanayi devrimi başta belki yavaş olsa da bu sürecin sonuna doğru ivmesi artan bir biçimde ardı sıra diğer devrimleri de tetiklemiştir. Bu devrimlerden biri Westfalya barış anlaşmasıyla din savaşlarını bitirerek Avrupa feodal yapısını ulus-devletlere dönüştüren ve 1789'da Fransa'da bir halk devrimiyle önemli bir aşama kaydeden siyasi devrimdir. Bu siyasi devrimler bütününe iki önemli sonucundan biri devlet öznesini tarih sahnesine bir büyük aktör olarak sokmuş olmasıdır. Diğer sonucu ise bir yandan vatandaşları bir ulus devletin şekillendirdiği milli kimlikler etrafında eşitleyerek kendi farklarından feragata zorlayan, ama diğer yandan temsil mekanizmaları yoluyla gittikçe daha demokratik bir düzeni de geliştirmesi olmuştur. Bu siyasi devrimin telosunun daha fazla demokratikleşme olduğu söylenebilir.

Diğer bir devrim de eğitim alanında yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın başında Avrupa'da bile okuma-yazma oranları yüzde onlar seviyesindedir. Eğitim ancak belli üst sınıfların alabildiği son derece pahalı ve lüks bir hizmettir. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek kitleleşen eğitim yirminci yüzyılın ortalarından itibaren giderek daha fazla yaygınlık kazanmış bugün neredeyse okuma-yazma oranları yüzde yüze ulaşmıştır. Okuma-yazma oranlarına paralel olarak diğer eğitim seviyelerinde de gittikçe daha büyük bir artış yaşanmaktadır. Toplumda teknolojik ve bürokratik gelişmede artan orandaki işbölümü eğitim alanında bütün hizmet kesimlerini yetiştirmek üzere mukabil bir uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Daniel

Bell'in sanayi-sonrası toplumun sınırlarını da işaret ettiği çalışmalarında belirttiği gibi eğitim yoluyla temin edilebilen yüksek bilgi modern dünyanın ileri aşamalarında hem üretimin hem siyasetin en önemli sermayesi haline gelmiştir.

Kısacası sanayi, siyaset ve eğitim devrimleri modern dünyanın sınırlarını tayin eden üç büyük devrim olarak işaret edilebilir. Ancak bu devrimlerin ortaya çıkardığı karışık sosyal ilişkiler ağı bir çok sosyolog için farklı analizlere konu olmuştur. Örneğin Marx bu ilişkiler ağı içinde ancak üretim ilişkilerindeki değişimi bir devrim değerinde önemli görmüş, o yüzden modern dünyanın analizini, modernlik veya modernizm kavramına neredeyse hiç başvurmaksızın sadece kapitalizm düzeyinde ele almıştır. Marx için modern dünya kapitalist üretim biçiminin hakim olduğu dünyadır ve onu feodal dünyadan kopan yanlarıyla ayırt edebiliriz. Yine de Komünist Manifesto'da Marx'ın Engels'le birlikte kapitalizmin etkilerine dair söyledikleri veciz sözler sonraki dönemde Marksist modernleşme analizleri için zengin çağrışımlara kaynaklık edecektir. Kapitalizmin etkisiyle her şeyin hızla değiştiğini ifade etmek üzere "baş döndürücü bir hızla değişiyor her şey. Her şey daha alışılmadan terk ediliyor. Katı olan her şey buharlaşıyor" şeklinde değişimi ifade eden sözleri modernizm hakkında yazdığı meşhur kitabının başlığında Marshall Berman'a esin kaynağı olacaktır: *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*.

Sosyolojinin bir bakıma muallimi sânisini sayılabilecek olan Max Weber ise yaşadığımız bu büyük dönüşümü bürokratik kurumların şahsında somutlaşmış olan ileri derecede rasyonelleşme ve dinin öneminin azalmış olduğu kültürel dönüşüme işaret etmek üzere dünyanın büyü bozumuyla ifade eder. Weber'de de modernleşme veya modernizm kavramı yaşadığı çağı nitelemek üzere sıkça başvurulan bir kavram değildir aslında. Ama onun rasyonelleşmiş ve büyü bozulmuş dünya tasvirleri modernleşmenin tarihini bugünden yazanlar için mükemmel bir malzeme oluşturmuştur. Weber ileri derecede rasyonelleşmiş toplumun içerdiği trajik durumu aynı zamanda "demir kafes" ile de ifade etmekten geri durmamıştır.

Durkheim de aynı süreci sanayileşme ve sanayi toplumun yol açtığı kentleşme şartlarının kaotik veya anomik durumlarıyla görmeye çalışmıştır. Onun da yaşadığı çağı görmesini sağlayan terminolojisinde modern ve ilişkili kavramların pek bir yeri yoktur. Ama kuşkusuz diğerleri gibi Durkheim'in de sözkonusu büyük dönüşüm hakkında anlattıkları modernlik veya modernleşme analizleri için temel alınabilecek tasvirleri içeriyor. Yine önemli sosyologlardan Georg Simmel'in *Para Felsefesi (Philosophy of Money)* isimli kitabı paranın geleneksel toplumdan modern topluma geçişini sağlayan ilişkiler ağını belirleyen rolüne dikkatleri çeker. Para malların değiş tokuşunda gerekli olan müşteri ile alıcının bilfiil mallarıyla birlikte hazır bulunmalarını gerektiren mecburiyeti ortadan kaldıran büyük bir buluş olarak modern dünyaya geçişte son derece devrimci bir role sahip olmuştur. Bu rolün başarıyla oynanması zaman ile mekânın birbirinden ayrışmasını dolayısıyla insanın büyük bir bağımlılık-

tan hatta zincirden kurtulmasını sağlamıştır. Ancak bu bağımsızlığın zihniyet düzeni üzerinde de yer yer travmatik, yer yer paralel güçlü sonuçları olmuştur. *Metropol ve Zihinsel Yaşamı* analiz ettiği yazılarıyla birlikte Simmel'in de bugün modernlik literatürü için kaynak oluşturan analizlerinde modernlik veya modernizm kavramları yine fazla bir yer tutmaz.

Modern dünyanın siyasal koşulları ulus-devletlerce belirlenmiş sınırları işaret eder. Ulus-devletler zamanında dağınmış etnik, dinsel ve yöresel kimlikler devlet tarafından icad edilen millet kimliği içinde ya görmezden gelinerek veya işlevselleştirilerek bütünleştirilmiştir. Devletin yarattığı millet kimliği genellikle tek bir kanaldan yürütülen eğitim ve ideolojik etkinliklerle sanayi toplumunun kitle ideolojisini yaratmıştır. O yüzden kitle ideolojileri modern siyasal koşulları tamamlayan bir vaka olmuştur. Toplumsal kontrolün siyasal kontrol için işlevselleştirilerek sürdürülmesi sonucunda totaliter rejimler yine modern dünyanın rutin siyasal aktörleri olmuştur. Modernlik akla dayalı bir tasarım ve planlama dünyasıdır. Bu tasarımın kaynakları ne kadar Aydınlanmacı felsefelere dayansa da sonuçta totaliter ideolojilere uzanan bir kanala da sahip olmuşlardır. O yüzden modernlik telosu demokrasi, daha fazla akıl, daha fazla eğitim, hümanizm gibi değerlerin ilerletilmesi de olsa yirminci yüzyılın başından itibaren on milyonlarca insanın ölümüne yol açmış olan dünya savaşlarına, dinsel temelli ayrımcılıklara, soykırımlara engel olamamıştır.

Bu negatif sonuçları her zaman modernliğe yöneltilen eleştirilere kaynaklık etmiştir. O yüzden modernizm karşıtı düşünceler modernizmin bu tahrip edici sonuçlarına gönderme yaparken, bir yandan modernizmi pekâlâ yaşadığımız modern çağın mümkün tek söylemi veya doktrini olarak görmediklerini göstermiş, bir yandan da modernliğin sınırlarına işaret etmişlerdir.

Bu eleştiriler hiç kuşkusuz birçok açıdan yapılmıştır. Bir açı tam bir anti-modernlik noktasından hareket ederken bir başkası da modernliğin bu sınırlarının artık onun miadını doldurmuşluğunu iddia etmiştir. *Postmodernizm* olarak da isimlendirilen bu tepkilerin anti-modernist söylemlerle yer yer görünen paralellikleri modernistlerce yeni-muhafazakâr ithamını kolayca üretmelerine imkân vermiştir. Kendisi de bir neo-modernist sayılan Alman düşünür Jürgen Habermas, örneğin, postmodernist düşünürleri muhafazakâr düşüncelerin yeni sözcüleri olarak mahkûm etmeye çalışıyor. Modernizmi, Aydınlanma felsefesiyle tasarlanmış bir büyük proje olarak gören Habermas'a göre postmodernist felsefecilerin modernizmde eleştirdikleri konular bu projenin henüz tamamlanmamış olmasından kaynaklanıyor. Tamamlanmış olsa bu eleştirilere mahal kalmamış olacak. Ayrıca postmodernistlerin modernizme yönelttikleri eleştirilerin hemen hepsi modernizmi projelendirmiş olan Aydınlanma filozoflarının söylemlerinde de içkindir. Aydınlanma sadece sözümlerine değil, ama aslında aydınlanma felsefesinin içinden sadece özel bazı seçkilere dayanan özel bir eğilimin adı değildir. Bir bakıma modernizmi on dokuzuncu yüzyılın naif poziti-

vist, ilerlemeci, hümanist sınırlarından kurtarmayı taahhüt eden neo-modernizm postmodernistlerin bütün eleştirilerinin aydınlanma filozoflarının zaten işaret etmiş oldukları ama belki kat etmemiş oldukları sınırlara denk düşüyordur. O yüzden aydınlanmayı, yani modernizmin referans kaynağını bir bakıma bitimsiz ve bütün ihtiyaçları karşılayacak şekilde her şeyi kapsayan bir genişlikte tasavvur eden yeni bir etik alanı üretmiş oluyor neo-modernizm. Hiç kuşkusuz bu tarz bir tasavvurda modernizm yeniden büyük bir medeniyet projesi olarak, yeniden Avrupa-merkezli adresine tekrar döndürülmüş oluyor. Oysa postmodernistlerin, aşağıda da değineceğimiz fikirlerine göre modernizmi bu şekilde tasarlamak basit bir tasavvur oyunundan başka bir şey değildir. Sonuçta modernizmin Avrupa-merkezci niteliğiyle başlı başına birçok haksızlığın kaynağı olma ihtimalini ne Habermas'ın ne de başka bir modernistin düşünememiş olması gerçekten gariptir. Sonuçta bugün Avrupa-merkezciliğin sınırlarına varmış bulunuyoruz. Biraz karmaşık bir yolla ve karmaşık bir açıklama gerektirecek şekilde tabi.

Habermas'la birlikte başlayan ve neo-modernist olarak nitelenen yeni bir düşünür kuşağı sayesinde modernizm bugün sınırları biraz daha kolay çizilebilen bir söylem haline gelmiştir aslında. Diğer örneklerden biri olan Antony Giddens da modernliğin bitmiş olduğunu, artık postmodern bir döneme gelmiş olduğumuzu iddia eden düşünürlerin işaret ettikleri yeni dünyanın aslında modernliğin ileri aşamasından başka bir şey olmadığını söylemektedir. Ulus-devletlerin öneminin azalmış olduğu, küresel bir döneme geçmiş olduğumuzu ve artık ideolojilerin veya büyük anlatıların sona ermiş olduğunu ifade edenlerin tasvir ettikleri dünya, biraz yanlış tasvir ediyor olsalar da modernliğin ileri bir aşamasından başka bir şey değil. Giddens'a göre bu aşama **düşünümsel modernlik** aşamasıdır. Yani modernliğin kendi kendini denetleyebildiği eksiklerini görüp tamir edebildiği, kendi üzerinde düşünüp kendini ilerlettiği bir bilinç düzeyi: Düşünümsel modernlik; aynı dünyanın biraz farklı tasvirlerinden yola çıkılarak postmodern bir duruma ulaşıldığı zannediliyor, başka bir şey değil.

Peki postmodernite veya postmodernizm gerçekten nedir?

Kuşkusuz modernizm veya modernlik gibi postmodernizmin de sadece toplumsal ve siyasal değişime indirgenemeyen, sanat, edebiyat ve mimari ile ilgili boyutları var. **Postmodern durumu** tasvir eden koşulların tarafsız bir tespiti ile bu koşullara ait bir anlayışı, felsefeyi savunmak arasında da postmodernizm ile postmodernite şeklinde bir ayırım yapmak yine mümkündür. Sonuçta modern dönemden farklı bir durumda yaşamakta olduğumuzu haber verenlerin hepsi kendilerini postmodernist olarak nitelendirmiş insanlar değildir.

Postmodernite kavramı ilk kez 1979 yılında yazdığı bir rapor dolayısıyla J. F. Lyotard'ın gündeme getirdiği ve sınırlarını çizdiği bir kavramdır. Kavramın Lyotard tarafından çizilmiş olan sınırları zamanla tartışmaya konu olsa bile hemen her zaman

temel alınmıştır.

Liotard'ın kitabı aslında Quebec Yönetimi Üniversiteler Konseyi başkanının isteği üzerine "son derece gelişmiş toplumlarda bilginin durumunu ortaya koymak" üzere hazırlanmış bir rapordur. Kendisinden bu soru kapsamında hem mevcut durum hem de gelecekle ilgili öngörüler sorulmuştur. Bu sorulara cevaben hazırladığı çalışma Lyotard'ın postmodern bir durumu görmesinin önünü açmış. Kuşkusuz bu kadar basit değildir. Lyotard'ın o zamana kadarki felsefi tutumu dünyanın gidişatında böyle bir eğilimi görmesini yeterince sağlıyordu zaten. Felsefi kökleri itibariyle Wittgenstein'in dil oyunları kuramına bağlı olan Lyotard, bir yanı da Nietzsche'ye oradan da Heidegger'e uzanan bir referans çerçevesine sahiptir zaten.

Liotard son derece bilgisayarlaşmış olma özelliği ile temayüz etmiş bir toplumda bilginin meşruiyeti sorununun önplana çıkacağını, her türlü bilginin değil, ancak bilgisayar diline aktarılabilecek olan bilginin geçerli olacağını öngörmüştür. Bu geçerlilik veya meşruiyet tıpkı daha önce dinsel veya mitolojik bilgi karşısında bilimsel bilginin temin etmiş olduğuna benzer bir şey olacaktır. Artık dijital ortama aktarılamayan bilgi neredeyse geçerliliğe de sahip olamayacaktır. Bilgisayar teknolojisinin henüz yeterince gelişmemiş olduğu yetmişli yılların sonlarına dair bu öngörüsüyle Lyotard'ın ufkunda aslında geçerlilik kazanacak olan bilginin sınırları aslında çok azdı. Belki bugün aynı analizi daha iyimser bir dille yapabiliirdi, çünkü bugün itibariyle bilgisayar ortamına aktarılabilen bilgiler Lyotard'ın öngördüğünden çok daha geniş sınırlara ulaştı.

Liotard'ın tasvir ettiği postmodern durumun bir diğer özelliği de bu çağda artık modernist döneme ait büyük inançların, büyük ütopyaların geçerliliğini yitirmiş olmasıdır. Meta-anlatı dediği bu büyük inançlar eşitlik, adalet, hümanizm, ilerleme gibi modernist anlatılardır. İnsanlık bu büyük anlatılar etrafında gelişen büyük kitle ideolojilerin peşine takılmanın bedelini çok ağır bir biçimde ödedi ama onları bitiren sadece bu bedellerin ağırlığı değil, aynı zamanda gelişen yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı atmosferdir. Bu atmosferde hiçbir büyük ideal eskisi kadar büyük taraftar kitleleri bulamayacak, çok daha küçük idealler etrafında küçük topluluklar oluşacaktır belki ama herkes kendi çapında biraz marjinal kalmış olacak veya tüketim ve hazzın geçerli olduğu genel kitlenin akışına kendini bırakacaktır.

Denilebilir ki, Lyotard'ın meta-anlatıların çöküşünü haber veren bu öngörüsü postmodern durumla ilgili bütün analizlerin merkezine yerleşmiştir. Bu çöküş sosyalizmin veya faşizmin çöküşünü haber verirken yanı sıra başka herhangi bir ideolojinin de yükselişinin daha baştan umutsuz bir vaka olduğunu haber veriyordu. Aslında bu postmodern durum sonradan Fukuyama'nın Amerikan liberalizminin mutlak zaferini ilan edeceği tarihin sonu yaklaşımına zihinsel bir hazırlık da sağlıyordu. O yüzden postmodern durumla ilgili tasvirleri Amerikan liberalizminin ideolojik söylemi olarak suçlanması tesadüf değildir.

Postmodernizm, kuşkusuz sadece Lyotard'ın yazdıklarıyla sınırlı bir akım olma-

mıştır. Aksine gerek bilimde, gerek iş hayatında gerek mimari ve kent planlamasında gerek sanat ve edebiyatta yaşanan sanayi sonrası şartların ruhuna uygun bir ayara da denk gelmiştir. Bilimde Paul K. Feyerabend'in başını çektiği anarşist bilgi kuramı modern bilimin diğer bilgi türleri üzerine sahip olduğu üstünlüğün hiçbir nesnel temelini olmadığı bütün üstünlüğün retorik bir üstünlükten ibaret olduğunu ifade eden yaklaşımı, postmodernist bilim felsefesi için ilk işaretleri çakmıştır. Feyerabend bu tutumuyla Nietzsche'nin modern bilim hakkındaki kanaatlerini ve aforizmalarını yeniden üretmiş oluyordu. Bilimsel bilgi retorik biçimlerinden sadece biridir ve bizi ikna eden deliller değil, bu delillerin retorik bir tarzda bizi ikna edecek şekilde dizilişleridir. Hiç kuşkusuz retoriğin hizasındaki konumlanma modern bilim için çok aşağılayıcı bulunacaktır ama postmodern durum tam da herkese kendi sınırlarını yeniden hatırlatan bir büyük hayal kırıklıkları durumuna denk düşüyor. Feyerabend retoriğin başarı şansını "ne olsa gider" meşhur aforizmasıyla bir formüle bile bağlamıştır.

İş hayatındaki esnek ve gevşek yönetim anlayışına dayalı post-fordist gelişmeler mimaride geleneksel ile modern tekrar buluşturan ve yine tasarımı düz geometrik çizgilerden daha yuvarlak ve asimetric çizgilere ulaştıran bir dizi yeni tarz; sanat ve edebiyatta da kahramanı veya sanatın öznesini geri plana çeken, olayın bütünsellik kurgusunu çözerek hikayeyi bütün hayata ve birçok mümkün bileşene ve aktöre dağıtan anlatım tarzları ile postmodernizmi global bir akım olarak şekillendirdiler.

Felsefe ve sosyolojide postmodernist söylemin ilk öncüleri ikinci dönemle Wittgenstein ve Heidegger, arkasından Michel Foucault, J. F. Lyotard, yapısalcı haline rağmen Marksizm içindeki devrimci rolüyle Althusser, Roland Barthes, Richard Rorty, J. Derrida, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Pierre Bourdieu gibi isimlerdir. Bu isimlerin her biri batılı hümanizme, batı-merkezci dünya algısına ve genelde Aydınlanma ve modernist düşünceye köklü eleştiriler getirdiler. Nietzsche'nin modern bilim tarafından yüceltilmiş olan nesnellik iddiasının karşısına bütün bir nesnelci söylemin dil oyunları, söylem, ideoloji, doxa, habitus gibi çok daha reel bir karşılığı olduğunu göstermeye çalıştılar. Hepsi de Aydınlanma ile yüceltilen rasyonel, kendine yeten egemen özne düşüncesine sert eleştiriler yönelttiler ve insanın bu dünyadaki rolünü içinden geçmekte olduğu ve aslında hükmettiğini zannettiği halde fena halde mahkumu olduğu bir uçsuz bucaksız senaryonun, bir trajedinin içine yerleştirdiler. Bu yanıyla postmodernist söylem bir bakıma da trajedyanın bir dönüşü olarak da nitelenebilir.

Postmodernist söylemin bir çok ayrıntısı zikredilebilir, ancak bu kısa yazının sınırları içinde bu kadarla yetinelim. Ama postmodernist düşünürlerin bir çoğunun ortak bir temasını zikrederim. Diğer alanlarda hangi ülkede hangi eğilimler ön plana çıkmıştır ayrı bir araştırma konusu ama özellikle felsefe ve sosyoloji alanında postmodernist söylemin öncülerinin Fransız yeni düşüncesinin de isimleri olduğunun altını çizmek gerekiyor. Esasen referans olarak kendilerine iki alman düşünürünü (Nietzsche ve Heidegger) alan yeni Fransız düşüncesinin postmodernist söyleme yazı-